

Albayrak Gazetesinde Ermeni Olayları

Hakan Temiztürk*
Salih Seyhan**

Özet

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan Ermeni meselesi, Milli Mücadele yıllarında da sorun olmayı sürdürmüştür. Ermeni çeteler Doğu Anadolu'da özellikle vilayat-ı sitte olarak bilinen illerde (Erzurum, Van, Sivas, Kars, Mamurat'ül aziz, Diyarbakır), Müslüman abaliye yönelik büyük katliamlar gerçekleştirmişlerdir. 1919-1921 dönemine denk gelen katliamlar ile Ermenilerin karıştıkları çeteli olaylar, bu dönemde Erzurum'da çıkarılmış olan Albayrak gazetesinde geniş yer bulmuştur.

Bu çalışmada Albayrak gazetesinde yer almış olan Ermenilerle ilgili yayınlar, üç başlık altında ele alınarak söylem analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

Gazetede Ermenilerin Kafkasya ve Doğu Anadolu bölgesinde yaptıkları katliamlara geniş yer ayrılmış, Ermeni mezaliminin işlenmediği haberlerde de özellikle ironik bir dil kullanılmıştır. Albayrak, Kürt-Türk kardeşliğini tarihsel birliktelik ve din birliği bağlamında vurgulamış ve Kürtlerin Kürdistan adı altında ayrı bir devlet kurmalarının hem kendi davalarına hem de mensup oldukları dine ihanet sayılacağına dikkat çekmiştir.

1. Ermeni Meselesi ve Milli Mücadele Yıllarında Ermeniler

Ermeni meselesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir sorundur. Sorunun birçok sebebi ve yönü bulunmaktadır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayastefanos Anlaşması, Osmanlı Devleti'ni Ermenilerin barındığı eyaletlerde birtakım düzenlemeler yapmakla mükellef kılmıştır. Bu anlaşmanın 16. maddesi şöyledir:

“Ermenistan'dan Rusya askerinin istilasını altında bulunup Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken yerlerin boşaltılması orarlarda iki devletin dostane ilişkilerinde zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin barındığı eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeyi vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlerle karşı güvenliklerini sağlamayı garanti eder.”

1

Bu hüküm, bağımsızlık kazanmak isteyen Ermenileri tam anlamıyla tatmin etmemiş olsa dahi “Ermeni Sorunu”nun tarihte ilk kez bir uluslararası belgeye yansması ve “Ermenistan” diye bir bölgenin varlığından söz edilmesi yönünden büyük önem taşımaktadır.

1878 yılında toplanan Berlin Kongresi sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi de Ayastefanos Anlaşması'nın 16. maddesi yerine şu hükmü getirmiştir:

“Osmanlı Hükümeti, halkı Ermeni olan eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatı yapmayı ve Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı huzur ve güvenliklerini garanti etmeyi taahhüt eder ve bu konuda alınacak tedbirleri devletlere bildireceğinden, bu devletler söz konusu tedbirlerin uygulanmasını gözeteceklerdir.”

(*) Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü.

(**) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü.

Berlin Antlaşması'nın bu hükmü ile Türk-Ermeni ilişkilerine yabancı güçlerin müdahale edebilmesi hakkı tanınmış olmaktadır. 61. maddede işaret edilen “devletler”den ikisi, Rusya ve İngiltere, böylece “sorun”un bir tarafı olmuştur. Ruslar ve İngilizler Osmanlı Devleti'nin zayıflığından da istifade ederek Ermenileri “kullanmaya” başlamıştır. Ermeniler ilerleyen yıllarda İngiltere'nin elinde Rus yayılmacılığına karşı bir ileri karakol vazifesi görmüşlerdir. İngiltere ve Rusya tarafından tarih sahnesine sunulan Ermeni Sorunu, aslında emperyalizmin Osmanlı Devleti'ni yıkma ve paylaşma politikasının bir uzantısı olarak da değerlendirilmiştir.¹

Ermeni Sorununun ortaya çıkışında Osmanlı Devleti'nin zayıflığı ve buna paralel olarak büyük devletlerin Ermenilerin yaşadığı bölgelere uzanma (emperyalist çıkarlar için büyük devletlerin sürekli olarak Osmanlı'nın iç işlerine karışması) politikalarının yanı sıra başka etkenler de rol oynamıştır. Osmanlı Devletinin kurumlarının işlevsizliği her alanda olduğu gibi bu alanda da devletin elini zayıflatmıştır. Ermeniler, hızla bütün dünyaya yayılan milliyetçilik akımının etkisine girmiş ve ayrımcılık düşüncesini hayata geçirmeyi düşünmeye başlamıştır.² Hülagü, Ermeni Sorununu ve olaylarını³ hazırlayan sebeplerin başına Osmanlı coğrafyasındaki Protestan misyonerlerin çalışmalarını koymak gerektiğini belirtmektedir: “Zira Anadolu'da İngiliz ve Amerikan misyonerleri tarafından açılan Protestan kolej ve kiliselerinin Ermeniler üzerinde büyük derecede etkisinin olduğu göz ardı edilemeyecek bir durum arz eder. Lübnan, Anadolu, İstanbul ve benzeri yerlerde eğitim-öğretim faaliyetini başlatan misyoner okullarında Ermeniler, tarih ve edebiyatları hakkında geniş bilgi sahibi olmanın yanında insan hakları, ulus hürriyeti ve sair çağdaş konulardan da haberdar olmuşlardır. Ayrıca misyonerler tarafından okul dışında yürütülen mezhep propagandasının etkileriyle de birçok Ermeni Protestan mezhebini tercih etmeye başlamıştır.”⁴ 19. yüzyılın sonlarına

doğru Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren yabancı okulların sayısı 700'ü aşmıştır: 465 Amerikan, 83 İngiliz, 72 Fransız, 44 Rus, 24 İtalyan, 7 Alman, 7 Avusturya, 3 Yunan, 2 İran, Toplam: 707.⁵ Ayrıca bir Ermeni kaynak 1834 yılında Anadolu'da 120 Ermeni okulu bulunduğunu belirtirken Osmanlı İstatistik Umumi İdaresi, Gregoryen, Katolik ve Protestan mezheplerine ait toplam 922 Ermeni cemaat okulunun bulunduğu bilgisini vermektedir. Bu misyoner okullarından biri de Erzurum'da faaliyet göstermiştir.⁶ Ermeniler, Tanzimat'ın ve sonrasındaki anlaşmaların kendilerine tanıdığı dinî inanç ve eğitim serbestliği ile milli kimliklerini korumuş ve İngilizler, Ruslar ve diğerlerinin desteği ile ayrılıkçı emellerine ulaşmanın planlarını yapmıştır. Osmanlı'nın açtığı okullara gitmeyen Ermeniler, yurt dışında Avrupa ve Amerika'daki okullara, yurt içinde de misyoner okullarına giderek Ermeni uyanışının temelini atmıştır.⁷

Ermenileri kullananlar arasında Ruslar ön sıralardadır. 1914'te başlayıp 1918 yılına kadar dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı'nda dünyanın her yerinden Ermeni gönüllüler, Rus ordusunda düzenli asker olan kendi soydaşlarıyla birlikte omuz omuza savaşa katılmışlardır; bu Ermenilerin sayısı 180 binden fazladır. Öte yandan Şubat 1915 itibarıyla 592'si Osmanlı, 11 bin 854'ü diğer devletlerin uyruğunda olmak üzere toplam 12 bin

- (1) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/sorun/Ayastefanos>.
- (2) Mehmet Yetişgin, “Ermeni Meselesi ve İngilizlerin Ermeni Politikası”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 3 içinde (Yayına Haz. Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Erciyes Üniversitesi Yayını, 2009, s. 92.
- (3) “Ermeni olayları” ile kastedilen 1893 yılı başlarında Merzifon, Kayseri ve Yozgat civarında başlayan ve çevre illere yayılan isyan hareketleridir. İsyen hareketleri Amerikan misyonerlerinin ve yurt içindeki bazı misyoner/yabancı okullarının desteği ile yürütülmüştür. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. M. Metin Hülagü, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Çerçevesinde Türkiye”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 3 içinde (Yayına Haz. Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Erciyes Üniversitesi Yayını, 2009, ss. 93-142.
- (4) Hülagü, a.g.m., s. 133.
- (5) Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, Arba Yayınları, İstanbul, 1989, s. 25.
- (6) Hülagü, a.g.m., s. 108.
- (7) Aytan Sezer Arıç, “Osmanlı Eğitim Sisteminin Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşuna Etkisi”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 1 içinde (Yayına Haz. Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Erciyes Üniversitesi Yayını, 2009, s. 267. Merzifon'daki Amerikan misyoner okulu Anadolu Koleji'nin 1913-14 eğitim dönemindeki 425 öğrencisinden 200'ü Rum, 160'ı Ermeni, 40'ı Rus ve 25'i Türk asıllıydı. Arıç, a.g.m., s. 266.

446 Ermeni de Fransız ordusunda savaşa katılmıştır.⁸ Džadour Aghayan ise, bu savaşta, Rus ordusundaki Ermenilerin sayısının 200 binden fazla olduğunu yazmıştır.⁹ Bu rakamlar, Rus ordusundaki Ermeni sayısının yüksek olduğunu göstermekle birlikte sayıyı tam olarak vermemektedir. Ancak, Ermenilerin Rus ordusunda fiilen görev aldıkları Osmanlılara -ve diğer müttefiklere- karşı savaştıkları anlaşılmaktadır.

Rusya, 1800'lerin ilk yarısında birlik ve beraberlikten yoksun olan Azerbaycan Hanlıklarının durumundan faydalanarak ve bölgedeki Ermenilerle işbirliğine giderek bütün Kafkasya'yı işgal etmiştir. Komşu ülke ve bölgelerden topladığı Ermenileri 1828'den sonra işgal ettiği Azerbaycan topraklarına toplamaya başlamıştır. 1828 ve 1829 yıllarında imzalanan Türkmençay (İran'la) ve Edirne (Osmanlı Devleti'yle) anlaşmalarına göçlerle ilgili madde koymuştur. Bu anlaşmalar gereği 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'dan ve İran'dan bir milyon kadar Ermeni, Azerbaycan'ın İrevan ve Karabağ, kısmen de Gence ve Nahçıvan bölgelerine yerleştirilmiştir. Rusya bu göç siyaseti ile Kafkasya'daki etnik yapıyı değiştirerek, buralarda uzun süreli hâkimiyet kurma yoluna gitmiş ve Kafkasya'daki Müslüman halkın kolayca yönetilmesini sağlamıştır. Ayrıca, gelecekte komşu ülkeler (Osmanlı Devleti ve İran) işgal edilirken bu Ermenilerin gücünden istifade etmiştir. Bu durum, bölgede Ermenilerin ciddi bir şekilde örgütlenmesi ve kanlı olaylar çıkaran silahlı çetelerin kurulmasına neden olmuştur. Böylece, hem Azerbaycan'da, hem de Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni isyanları ve kanlı olaylar bu tarihten sonra ortaya çıkmış, 19. yüzyılın sonları ve bütün 20. yüzyıl boyu sürmüştür.¹⁰

Rusların Ermeniler üzerine kurduğu planların önemli bir kısmı Doğu Anadolu ve Erzurum merkezli olarak yürümüştür. Tarihçiler, bölgedeki Ermenilerin en fazla Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Harput ve Diyarbakır illerinde yaşadığı hususunda birleşmekte,

ancak sayıları hakkında değişik rakamlar vermektedir. Şimşir'in İngiliz belgelerinden derlediği bilgilere göre, İngiliz Konsolos Taylor, çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu muhtemel olan Hıristiyanların sayısını 1869 yılı itibarıyla şöyle vermektedir: Erzurum'da 411 bin, Diyarbakır'da 108 bin, Harput'ta 130 bin. Osmanlı kayıtları ise 1912 yılında yapılan ve toplam nüfusun 38 milyon 899 bin 366 olarak belirlendiği sayımda tüm imparatorluk sınırları dahilinde yerleşik bulunan Ermenilerin sayısının 1 milyon 698 bin 301 olduğunu bildirmektedir. Yine bu kayıtlara göre, Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Doğu Anadolu'daki altı ilde 786 bin 917 (bölge nüfusunun yüzde 19'u) Ermeni, 176 bin 845 diğer Hıristiyanlar (bölge nüfusunun yüzde 4'ü) ve 3 milyon 173 bin 918 (bölge nüfusunun yüzde 77'si) Müslüman yaşamaktadır. Ermeni Patrikliği'nin kayıtları ise şu şekildedir: Ermeniler 1 milyon 28 bin (yüzde 39), diğer Hıristiyanlar 165 bin (yüzde 6), Müslümanlar 1 milyon 432 bin (yüzde 55).¹¹ Öte yandan aşağıda 1919-1921 yıllarına ait nüshalarını inceleyeceğimiz Albayrak gazetesinin Erzurum Belediye Reisi'nin ağzından aktardığı bilgiye göre de Birinci Dünya Savaşı öncesinde Erzurum'da yaşayan ahalinin yüzde 10'unu Ermeniler, yüzde 90'ını Müslümanlar oluşturmaktadır.¹² Rakamlar farklılık gösterse de Ermenilerin hiçbir ilde çoğunluğu oluşturmadığı, ancak Doğu Anadolu'daki altı il başta olmak üzere birçok yerleşim yerinde Müslümanlarla iç içe yaşadıkları görülmektedir.

Geçit vermez dağlar arasında Anadolu savunması için kilit bir konuma sahip olan Erzurum'u ele geçirmenin önemini bilen Ruslar, 8-9 asırdır Müslümanlar ile yan yana, iç içe yaşamış bulunan Ermenileri işbirlikçi

(8) Adem Ölmez, "Rusya İle Eçmiyazın Katogigosluğu'nun İlişkilerinin Osmanlı Ermenilerine Etkileri", Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 1 içinde (Yayına Haz. Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Erciyes Üniversitesi Yayını, 2009, s. 125.

(9) Hikmet Özdemir vd., Ermeniler: Sürgün ve Göç, TTK Yayını, Ankara, 2005, s. 66.

(10) Bilal Dedeyev, "19. Yüzyıl Ermeni Milliyetçiliğinin Yapılanmasında Rusya'nın Rolü", Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 1 içinde (Yayına Haz. Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Erciyes Üniversitesi Yayını, 2009, s. 347.

(11) Yetişgin, a.g.m., s. 79.

(12) Albayrak gazetesi, Sayı: 53.

olarak kullanmayı düşünmüş ve bunun için doğu illerinde karışıklıklar, isyanlar çıkarmaya çalışmıştır. Ruslar tarafından kurulan ve organize edilen Taşnak ve Hınçak komiteleri hiçbir şekilde Anadolu'nun yerlisi değildi; Osmanlı jandarmalarının yakaladığı Ermeni isyancı gruplarının Rusya'dan geldikleri ve ellerinde Rus tüfekleriyle Rusya'da basılmış ihtilalci propaganda malzemesine rastlanmıştır.¹³

Bu bilgileri veren McCarthy'e göre kesin olan bir şey vardır ki, "Erzurum'daki tüm Ermenilerin ya tehcir edildikleri veya öldürüldüklerine dair Ermeni iddiaları saçmadır. Çünkü, Erzurum'da Rus işgali sırasında çok sayıda Ermeni yaşamaktaydı. Ruslar geri çekildiğinde Erzurum'da kalan ve Rusya'ya kaçmışken işgal sırasında geri dönen Ermenilerin sayısı onların bir ordu oluşturmaları ve hükümet kurmaya teşebbüs etmelerine yetecek kadardı. İşte bu Ermeniler, Erivan'dan gelen Ermeni askerlerle birlikte 1918 yılında Erzurum'un Müslümanlarını katletmişlerdir." McCarthy savaşın başlangıç yıllarında Van ve Bitlis'te Müslüman nüfusun büyük bir bölümünün yerli ve Rus Ermenileri tarafından öldürülmüş olduğunu, daha sonraki yıllarda Trabzon'dan Erzincan ve Erzurum'a kadar bütün köylerin yakılıp yıkıldığını Avusturyalı bir gazetecinin şahitliğiyle aktarmaktadır.

1919 yılında ABD Başkanı Wilson'un emriyle General James G. Harbord başkanlığındaki bir heyet tarafından hazırlanan bir başka rapor da Ermenilerin Doğu Anadolu'daki faaliyetlerini aktarırken şu ifadelere yer vermektedir: "Ermenilerin katledildiğine ilişkin haberlerin çoğu söylentiye dayanmaktadır. Türklerden de seferberliğe giden gençlerin yüzde 80-90'ı köye dönmemiştir."¹⁴

Hülasa, 800 yıldan beri Türklerle birlikte yaşayan Ermeniler, politikacı, bürokrat, parlamenter, bakan olabilmişlerdir;¹⁵ çoğunluk (Müslümanlar) bu süre zarfında azınlığı (Ermenileri) ezebilecekken bunu yapmamış-

tır. Bütün bunlara karşılık Ermeni azınlık isyan etmiş, uzun yıllar birlikte yaşadığı komşularını katletmeye başlamış ve sonunda her şeyini kaybetmiştir. McCarthy'nin deyişiyle "bu çılgınlıktı; milliyetçiliğin çılgınlığı."¹⁶

Tehcir sırasında ve sonrasında Türkiye'den göç eden Ermenilerin bir kısmı önce Suriye ve Lübnan'a, oradan da Fransa ve ABD gibi ülkelere yerleşmiştir. Bu ülkelerdeki Ermeni topluluklarının tehcirin ardından çok yoğun bir şekilde propaganda faaliyetlerine giriştikleri bilinmektedir. Erik Jan Zürcher, Ermenilerin iddialarını dayandırdıkları belgelerin bazısının (Örn. Andonian belgeleri) düzmece olduğunu, bundan dolayı Osmanlı Hükümetinin tehcir sırasındaki Ermeni ölümlerinde parmağı olduğunu kanıtlama iddiasındaki yayınların birçoğunun savaş zamanındaki propagandanın damgasını taşıdığını kaydetmektedir.¹⁷

Ermeni meselesi diye bir meselenin çıkarılmasında ve dünyaya duyurulmasında, Ermeniler arasında, Avrupa'da ve ABD'de kamuoyu oluşturulmasında dönemin gazete ve mecmuaları çok etkili olmuştur. Ermeni komiteleri, faaliyetlerini duyurmak ve kendilerini tanıtmak için yayın organları kurmuşlar, bu yayınlar yoluyla Ermeni milliyetçiliğini yaymak ve propaganda yapmak için zemin hazırlamışlardır. Avrupa'da ve ABD'de gazete ve dergiler çıkararak taraftar toplamayı ve lehlerine kamuoyu oluşturmayı başarmışlardır.¹⁸

Türk Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü dönemde, Ermenilerin etkisiyle İngiliz ve ABD

(13) Justin McCarthy, Atatürk Üniversitesi 2002-2003 öğretim yılı açılış dersi (basılmamış konuşma metni), Erzurum, Ekim 2002.

(14) Nurşen Mazıcı, ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005, s. 62.

(15) Tarihçi Yılmaz Öztuna Öztuna, Doğu Anadolu'daki Ermenilerin vezir, eyalet valisi, büyükelçi, nazır, bestekâr, milletvekili gibi çeşitli görevler üstlenen ve yetenekleriyle öne çıkan İstanbul'daki Ermenilerden farklı olarak "vahşi adamlar" olup bölgelerindeki Türk ve Müslümanlara "vahşi toplumlara yakıştır" işkence ve zulümlerde bulduklarını yazmıştır. Öztuna, Osmanlı Devleti Tarihi I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 660.

(16) McCarthy, aynı.

(17) Erik Jan Zürcher, Modern Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 171.

(18) Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1992, s. 32-33.

basınında çok sayıda “Zalim Türk-Mazlum Ermeni” haberi yayımlanmıştır.¹⁹ Bu haberlerin çoğunun abartılı, kalan kısmının ise yalan ve yanlış olduğu daha sonra anlaşılmıştır.

Konuyla ilgili haberlerin ilk örneklerinde Ermenilerin Türklerle birlikte yaşadığı bölgenin (Doğu Anadolu) adlandırılmasındaki farklılık/dezenformasyon dikkat çekmektedir. Batı basını 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu bölgeyi “Türk Ermenistanı” diye adlandırmıştır. Batı basını bu dezenformasyonu, Birinci Dünya Savaşı’nın daha ilk aşamalarından itibaren, kamuoylarını kendi düşünceleri etrafında toplamak ve muhtemel tepkilerin önünü almak için bilinçli olarak ve yoğun bir şekilde kullanmıştır. Böylece batı kamuoyu, bu taraflı ve önyargılı yaklaşımlarla Türkiye ve Türkler konusunda yanlış bilgilendirmelere maruz bırakılmıştır. ABD’de çıkan Christian Science Monitor gazetesinin 14 Ağustos 1914 tarihli nüshasında Hollandalı Vijverberg’in sivil idareci olarak “Türk Ermenistanı”nda görevlendirilmesinin Türk hükümeti tarafından teklif edildiği, bu teklifin kabul gördüğü ve kendisinin bu görevi ifa etmek için Erzurum’da ikamet edeceğine dair bir haber yayımlanmıştır. Böylece Birinci Dünya Savaşı’nda Erzurum’un da içinde bulunduğu coğrafyanın batı basını tarafından “Ermenistan” olarak adlandırılması ve dünya kamuoyuna bu şekilde takdim edilmesine ait kasıtlı propaganda süreci başlatılmış oluyordu. İngiliz gazetesi The Times da Erzurum’un doğusunda Rus ordusunun başarılarını aktarırken bölgeden “Türk Ermenistanı” olarak bahsetmiştir.²⁰

Ruslar ve Ermenilerin basını kullanma kabiliyetleri, Osmanlı Devleti’ni ve özellikle Kurtuluş mücadelesi verdikleri dönemde Mustafa Kemal ve arkadaşlarını da basın yoluyla mücadele etmeye yöneltmiştir. 1919-21 yılları arasında yayınlanacak olan Albayrak gazetesinin 118. sayısında da Ermenilerin basın yoluyla yaptığı propagandaların yalan ve asılsız olduğunu bildiren ve çeşitli ülkelerin

başvekillerine gönderilen bir tebliğ yayımlanmıştır.²¹

1850’lerden sonra Rusya’da basılan Ermenice gazetelerin Doğu Anadolu’ya ve Erzurum’a geldiği, Ermeni halkı tarafından takip edildiği ve onlar üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Basının/gazetelerin bu etkisini kırmak/dengelemek için Osmanlı Devleti Erzurum’da önce bir matbaa kurmaya ve daha sonra da bir gazete çıkarmaya karar vermiştir. Anadolu’daki ilk Türkçe gazete olan Envar-ı Şarkıyye 1867 yılında çıkarılmış ve uzun yıllar yayını sürdürmüştür. Osmanlıca ve Ermenice olmak üzere çift dilli olarak çıkan gazete, Vilayet Matbaasında basılmıştır; Ermenice bölümü de Mesrob alfabesi ile hazırlanmıştır.²²

Envar-ı Şarkıyye’nin açtığı yolda ilerleyen yıllarda (1913’te) Albayrak gazetesi kurulmuş ve özellikle Rus işgali ve ardından gerçekleşen Ermeni isyan ve katliamlarını takip eden yıllardaki (1918-1921) yayınlarıyla halk üzerinde büyük etki yaratmıştır. Gazete Kurtuluş Savaşı’nı yürüten kadro nezdinde de teveccüh kazanmıştır.

2. Albayrak Gazetesi

Erzurum basın tarihinde önemli bir yere sahip bulunan Albayrak gazetesi, 1 Mart 329 (14 Mart 1913) tarihinde İttihat ve Terakki Partisi’nin Erzurum teşkilatı tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin çıkış amacı şu şekilde belirtilmiştir:

“Erzurum vilayeti gibi ehemmiyeti son zamanlarda iki kat artmış olan bir Türk yurdunda Türklerin, bütün Müslümanların yaralarını görececek, gösterecek ve millete vurulan darbelerle karşı bağırarak bir gazetenin varlığı

(19) Enis Şahin, “Rus İşgali Sırasında Erzurum ve Çevresinde Ermenilerle İlgili Meydana Gelen Gelişmelerin Batı Basınındaki Yansımaları (1916)”, Esin Dayı (Ed.) II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu içinde, AÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Erzurum, 2007, s. 59.

(20) Şahin, a.g.e., s. 58.

(21) Albayrak, Sayı: 118, 15 Teşrin-i sani 336.

(22) Kemal Alyanak, Erzurum’da Basın, Millet’in Sesi Matbaası, Erzurum, 1999, s. 38.

hayatın en mübrem ihtiyacındandır. Albayrak her ne fedakârlığa mukabil olursa olsun çıkacak, derece derece muhitte yayılacak ve milletin pek şefkatli bir arkadaşı, bir düşüncüsü olduğunu gösterecektir.”²³

Albayrak, bu amacına paralel olarak, Ziya Gökalp’in Türkçü fikirlerinin savunan Selanik’teki Genç Kalemler dergisi ile aynı çizgiyi takip etmiştir. Erzurum’un basın ve siyaset tarihinde daha sonra isimleri çokça geçecek olan Abdurrahman Şerif ve Sıtkı Dursunoğlu, Selanik’teki Genç Kalemler dergisinin doğudaki muadili olan Albayrak gazetesinde müretteplik yapmış ve o dönemde Türkiye ve Türkler aleyhine şehirdeki Ermenilerce yürütülen menfi propagandaya karşı sergiledikleri tavırlarını yıllar sonra anlatırken çalıştıkları gazetenin siyasî çizgisine ilişkin işaretler de vermiştir.²⁴

Kuruluşunun ertesi yılında (1914) Birinci Dünya Savaşı başlamış olması ve 1916 yılında Erzurum’un Rus işgaline uğraması sebebiyle gazetenin yayınının uzun süreli olmadığı tahmin edilmektedir. (Albayrak’ın bu dönemine ilişkin daha fazla bilgi yoktur.)

12 Mart 1918’de Erzurum düşman işgalinden kurtarılmış ve gazete yeniden çıkarılmıştır. Gazeteyi çıkarma işini, kurtuluştan yaklaşık altı ay sonra (14 Ekim 1918) şehre gelen Konya İttihât ve Terakkî İdadisi öğretmeni Süleyman Necati üstlenmiştir. Bu genç öğretmen Albayrak gazetesi ve matbaasının idaresini yürütmekle yetinmemiş, bazı kaynaklarda “Erzurum İttihât ve Terakkî Mektebi” olarak geçen Albayrak ilkokulunu da kurmuştur.²⁵ Süleyman Necati 1 Nisan 1919’da Albayrak gazetesinin ilk sayısını çıkararak ikinci dönem neşriyatını başlatmıştır.

Cevat Dursunoğlu da bu sürecin önemli isimlerinden biri olmuştur. İstanbul’da kurulan Vilayât-ı Şarkıyye Müdafâ-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin “Erzurum Şubesi”nin açmakla görevlendirilen Cevat Bey, İstanbul’dan getirdiği yetki belgesi ile Mart 1919’da cemiyetin Erzurum’un şubesi-

ni açmıştır. Cevat Bey aynı zamanda kurulan yeni cemiyetin kâtiplik görevini üstlenmiştir. Milli Mücadele’de Erzurum’un ve Anadolu’nun sesi haline gelen Albayrak gazetesinde fikir mücadelesi vermiştir. Cevat Bey’in kardeşi Müştak Sıtkı Bey de, Albayrak’ın Süleyman Necati ve Cevat Bey’den sonra üçüncü önemli kalemi olmuştur.²⁶

Albayrak’ın ikinci dönemindeki yayınları başlarda haftada bir gün (Pazartesi) iken ilerleyen aylarda haftada iki gün olarak devam etmiştir (Bazen Pazartesi-Cuma, bazen de Pazar-Perşembe biçiminde). Gazetede basım yeri olarak 34’üncü sayıya kadar “Türk Basmaevi” (Gazetenin başlığının yanında “İdare Yeri: Erzurum-Taş Mağazalar karşısında Türk Basmaevindedir” bilgisi yer almıştır.), bu sayıdan itibaren de “Albayrak Matbaası” gösterilmiştir. Tek yaprak, önlü arkalı iki sayfa olarak çıkan gazetenin “Türk gazetesi” olduğu, başlarda 60 para, daha sonraları 100 paraya satılacağı, “müdürü ve başyazıcısı”nın Süleyman Necati olduğu duyurulmuştur. Gazetenin başlığının altına 34’üncü sayıdan itibaren “Vilayat-ı Şarkıyye Ermenistan olmaz” ifadesi konulmuştur. 41’inci sayıdan itibaren de Süleyman Necati’nin şu şii bir motto gibi sürekli yayınlanmıştır:

(23) Yavuz Aslan (Genel Koordinatör ve Editör), “Yüce Yurt’tan Yükselen Ses: Albayrak 1919-1921, Tıpkı Basım ve Yeni Türk Alfabeyle”, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum, 2012, s. VII.

(24) <http://www.tyb.org.tr/yazarlarimiz/m-cetin-baydar/1052-albayrak-matbaa-ve-gazetes-1913-1921.html>.

Sıtkı Dursunoğlu Balkan Harbinin sonu Birinci Dünya Savaşının başlangıcı arasındaki dönemde Albayrak Matbaasında idare memuru, Abdurrahim Şerif ise mürettep olarak çalışırken bir gece sinemaya giderler. “Viyanalı Muhasarası” adlı filmi izlerler. Filmde ya bilgisizlikten yahut da kasten Türklerle ilgili “sakatlık” hatta “töhmetyler” bulunduğunu görür ve protesto etmek için sinemayı terk ederler. Bununla da kalmaz, filmin gösterilmesini engellemek için Vilayet Makamına çıkarlar. Vilayet bu iki gencin müracaatı üzerine “Ermeni sinemasının komiteci patronuna” filmin men’ine ilişkin karar tebliğ eder. Bu karar Albayrak matbaasının ve gazetesinin bu iki genç çalışanını gururlandırır. Erzurum Halkevi Kültür Dergisi 15 Birinci Kanun 1944 sayı 4-5.

(25) Süleyman Necati daha sonra Erzurum Kongresi Şarki Anadolu Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti Karaköse Delegeliği ve Kongre Divân Kâtipliği yapmıştır. 12 Ocak 1920’de İstanbul’da toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’na Erzurum mebusu olarak girmiştir. Meclis-i Mebusan’ın kapatılmasından sonra 23 Nisan 1920’de Ankara’da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisine yine Erzurum milletvekili olarak girmiştir. Gümrü Antlaşması ve Londra Konferansı’ndaki Türk heyetlerinde yer almıştır. Kasım 1921’de TBMM’deki muhalefet grubu İkinci Grup’un içinde yer almıştır. 1926’da İzmir Suikastı davasından yargılandığına da beraat etmiştir. http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleyman_Necati_G%C3%BCneri

(26) M. Çetin Baydar, “Albayrak Matbaa ve Gazetesi: 1913-1921”, <http://www.tyb.org.tr/yazarlarimiz/m-cetin-baydar/1052-albayrak-matbaa-ve-gazetes-1913-1921.html>.

“Vatan tûbâsında mukaddes bir dal
Şarkî Anadolu, İslâm ocağı;
Ellere verilmez canan kucağı.
Adana, Urfa’yı unutmak muhâl,
Hatırdan çıkar mı Maraş illeri?”

Albayrak bu dönemdeki yayınları ile hayli ün kazanmıştır. Hayvan tacirlerinin İstanbul’da bir Albayrak nüshasını bir altına sattığı nakledilmiştir. Albayrak bu ikinci dönem yayınına 1921 senesine kadar sürdürmüştür. Bu yıl içinde Süleyman Necati mebus seçilince Ankara’ya gitmiş, böylece gazete üzerinde kardeşi Mithat’ın tasarruf dönemi başlamıştır. Çok geçmeden Mithat başına buyruk fikirleri ile Kazım Karabekir’le çatışmaya başlamıştır. Karabekir’in Mithat’ı tutuklatıp hapse atmasıyla da Albayrak gazetesi de kapanmıştır. Böylece Albayrak’ın sekiz yıllık macerası da noktalanmıştır.²⁷

2.1. Albayrak Gazetesinde Ermeniler

İki dönem halinde (1913-15 ve 1919-1921) yayın yapmış olan Albayrak gazetesinin Ermeniler, Ermeni sorunu, Ermeni vahşeti, Ermeni katliamlarıyla vs. ilgili haber, yorum, şiir ve duyuru türündeki yayınlarının çokluğu dikkat çekmektedir. Zira Albayrak gazetesinin 1919 yılında yeniden yayın hayatına başlamasının en önemli sebebi, Mondros Mütarekesi ile vatan topraklarının işgale başlanması ve özellikle Doğu vilayetlerinin Ermenilere verileceği endişesidir. Mütarekenin 24. maddesi, “Vilâyat-ı Sitte” olarak adlandırılan Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Sivas ve Ma’muratil’aziz vilayetlerinde bir karışıklık çıkması halinde, bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını İtilâf Devletlerine tanımaktaydı. Mütarekenin İngilizce ve Fransızca metinlerinde bu vilayetlerden “Altı Ermeni Vilayeti” olarak söz edilmekteydi. Bu nedenle Albayrak gazetesi ağırlıklı olarak bu konu üzerine eğildi. İlk sayılardan itibaren 122. sayıya kadar “Vilâyat-ı Şarkıyye Ermenistan Olamaz” sloganını logonun altına yerleştirmiştir. Bu slogan 122. sayıdan itibaren

“Vilâyat-ı Şarkıyye Türk’ün Anavatanıdır” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişikliğin sebebi, Doğu Cephesinde Ermenilere karşı başarı ile yürütülen askeri harekât sonucunda Gümürü Antlaşması’nın imzalanması ve Ermenilerin Türk sınırlarını tanımış olmasıdır. Albayrak gazetesi Ermeni sorununun sebepleri ve tehlikesi hakkında toplumu bilgilendirme ve bilinçlendirme noktasında önemli katkılar sunmuş, özellikle Ermenilerin her alandaki propaganda faaliyetlerine karşı, güçlü bir karşı propaganda faaliyeti geliştirerek Doğu illerinin hak ve hukukunun savunulmasında oldukça etkili olmuştur.²⁸

Albayrak’ın sayfaları yukarıdaki tespitleri destekleyen haber, yorum, duyuru (hatta şiir) türünden yazılarla doludur. Albayrak’ta yayınlanan ve bu makalenin malzemesini oluşturan yazılar da Atatürk Üniversitesi tarafından Yavuz Aslan’ın koordinatörlüğündeki bir ekibe (D. Ali Akbulut, Betül Aslan, Tolga Başak, Ömer Erdem, Alaattin Uca, Ali Servet Öncü, Mevlüt Yüksel) hazırlanan “Yüce Yurt’tan Yükselen Ses: Albayrak 1919-1921” adlı eserden derlenmiştir.²⁹ Albayrak’ın söz konusu koleksiyonunda bulunan nüshalarında Ermeniler çoğunlukla Erzurum, Doğu Anadolu ve Kafkasya’da (Azerbaycan, Nahçıvan, Karabağ) gerçekleştirdikleri Müslümanlara yönelik katliamlarla anılmıştır. Bazı haber ve yorumlarda Ermenilerin Kürtlerle ilişkileri ve onlara yönelik siyasî hesapları/planları konu edilmiş ve Kürtleri uyarıcı mesajlar verilmiştir.

2.1.1. Ermeni Katliamları

22 Nisan 335 (1919) tarihli nüshasında gazetenin “Hasankale muhabiri” Ö. Gündoğdu, Birinci Dünya Savaşı’nın başlarında Ermenilere reva gördükleri feci zulümler hakkında bilgi vermektedir: “330 senesi Teşrin-i evvelinde Rusların nâgehânî taarruzlarına “Pasin” Ermenileri iştirak etmiştir. Rusla-

(27) Baydar, a.g.y.

(28) Aslan, aynı.

(29) Bu makalede, adı geçen eserin imla, tarih, sayı ve içerik bilgilerine sadık kalınmıştır.

rın Karakilise, Arpaçayırı, Karapınar, Purik, Daşmend köylerini işgallerinde bu karyelerin Ermenileri asırlardan beri komşuları bulunan İslâmları bir suret-i gaddârâne vesâit-i fenniyye-i harbiyyenin harici aletlerle (balta, bıçkı, bıçak ve taşlarla) kafalarını ezmek suretiyle, kâmilen imha, en masum henüz ekmek istemeyi öğrenen çocuklara kadar kızların, kadınların namuslarına taarruz ettikten sonra bunları da erkekler gibi işkencelerle ifnâ ve senelerden beri biriktirdikleri bütün mevcutlarını yağma etmişlerdir.”³⁰

Ermenilerin fecî zulümlerini anlatan “Hasankale muhabiri”nin aktardıkları yazı dizisi biçiminde 22 sayı sürmüştür. Muhabir dizinin ilerleyen bölümlerinde Ermenilerin katliamlarını görgü şahitleri ve ölenlerin yakınlarının ya da yöneticilerin şahitlikleriyle daha detaylı, daha somut bir biçimde anlatmıştır: “Şataklı İhya oğlu Merkis, Aspaşın karyeli Uzunlu Sepu, Şataklı Mesrob oğlu Samuel, Danil oğlu Aram, Sulu oğlu Şamgı, Mirad oğlu Milan, Markar oğlu Mirad, Mesrob oğlu Mihran, Mahsas oğlu Mihran, Ohan oğlu Mihran nâmlarındaki şerîrlerin taht-ı riyâsetindeki müteaddid çeteler, İslam köyelerine sevkle tesadüf ettikleri nüfus-i İslamiyeye katl ve ihrak etmeye başladıkları ve bu cümleden olarak o gün kendisinin de bulunduğu kırk hanede dört yüz nüfus bulunan (Avzin) karyesinde mezkûr çetelerden Çavlu oğlu Samak’ın kumandasındaki çete, basarak karyede mevcut bulunan dört yüz kadın, erkek ve çocukları katl ve itlâf ve cenazeleri hanelere doldurarak ihrâk eyledikleri ve bu fecâyî’ devam ederken kendisi firarla ailesinin bulunduğu Kurattaş karyesine gittiğini, Avzini karyesinde itlâf olunanlardan kendisine karâbetleri dolayısıyla isimlerini hatırlayabildiğini İbrahim oğlu Mehmet, Yusuf oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Mahmut, zevcesi Güri, Yusuf oğlu Bozo, biraderleri Muhyeddin, İhyalı Salih, Mustafa oğlu Hacı ve mahdumları İsa, Tahir, Ağa oğlu Gazi, İsmail oğlu Mehmet, Hasan oğlu Yusuf, Medetoğullarından Hasan, Ömer oğlu Abdullah, Mustafa

oğlu Hacı ve zevcesi, Hacı oğlu İsa ve zevcesi Meli, Mahmut oğlu Mehmet, Abdülaziz oğlu Mehmet ve mahdumu Ömer, Yusuf oğlu Senamend ve efrâd-ı ailelerinin köyün harman yerinde itlâf olunarak oradaki ot yığınları içinde ihrâk olunduklarını gördüğünü ifade eyledi.”³¹

Ermenilerle ilgili haberlerin bir kısmında İngilizlerin bölgede faaliyetlerine de dikkat çekilmiştir. “Muhit Haberleri” başlığı altında Ermenilerle İngilizlerin Kafkasya’da çatıştıkları, bu çatışmada 45 İngiliz, 200 Ermeni’nin öldüğü belirtilmiş ve “Ermenilerin kendilerine uzanan elleri de ısıracak bir fitratta buldukları bu vak’a ile de sabit olmaktadır”³² ifadeleriyle gazete yönetimi Ermeniler hakkındaki kanaatini ortaya koymuştur.

Aynı nüshada Ö. Raci tarafından yazılan beş kıtalık bir şiirde Alvar köyündeki “Ermeni vahşetlerinden” bahsedilmiştir:

“Bu öksüz köy niçin böyle için için ağlıyor!

Ona da mı zulüm ulaştı, zalim eli uzandı?

Niçin böyle ırmağından kızıl kanlar çağlıyor!

Ona da mı gam yetiştı, boyna zincir dolandı?

Yeter, Tanrı aşkına!”³³

Gazetede “Ermeni vahşetlerinden” sütunu oluşturacak kadar Ermeni katliamlarına ilişkin haberler yayınlanmış, bu haberlerin, Erzurum ve çevresinde gerçekleştirilenlerle sınırlı kalmamasına da özen gösterilmiştir. Azerbaycan’daki zulümler/katliamlar/vahşetler de sık sık haberleştirilmiştir. Bu sütunda yayınlanan bir haberde, “Azerbaycan” gazetesinin 5 Ağustos 1919 tarih ve 243 sayılı nüshasında Ermenistan hükümeti tarafından

(30) Ö. Gündoğdu, “Ermenilerin Hakkımızda Reva Gördükleri Feci Zulümler Tahkikatından Tehcirden Evvel”, Albayrak, Sayı: 6, 22 Nisan 1919.

(31) Ö. Gündoğdu, “Ermenilerin Hakkımızda Reva Gördükleri Feci Zulümler Tahkikatından Tehcirden Evvel 20”, Albayrak, Sayı: 23, 28 Ağustos 1919.

(32) “Muhit Haberleri”, Albayrak, Sayı: 6, 22 Nisan 1919.

(33) Albayrak, Sayı: 6, 22 Nisan 1919.

Zengezur kazasına gönderilen bir Ermeni yüzbaşının raporunun yayınlandığı belirtilmiştir. Albayrak'ın "Azerbaycan" gazetesinden alıntılanarak yayınladığı raporunun bir yerinde Ermeni yüzbaşı Zengezur kazasına bağlı dokuz köyde (Akbesi, Nerması, Haşbab, Gördela, Angesi, Hacı Kurbanlı, Sura, Gozan, Farica) silahlı ve bombalı 500 Ermeni neferin katliam gerçekleştirdiğini, 300 evi tahrip ettiğini, 58 Müslümanı öldürdüğünü yazmıştır.³⁴

43. sayının tamamına yakını Ermeni vahşetin anlatıldığı haberlerle doldurulmuştur. Bu sayıda Erivan'da yayınlanan "Sosyal Revalyosiz" gazetesinde yayınlanan ve Iğdır'ın Sürmeli köyünde gerçekleşen katliamı itiraf eden bir haber de iktibas edilmiştir.³⁵ 53. Sayıda Kars, Arpaçay, Kağızman, Oltu, Horasan civarındaki Ermeni vahşetleri köyleri, kasabaları, mıntıkları ve cinayet biçimleriyle anlatılmıştır.³⁶ Erzurum ve çevre il ve ilçelerde gerçekleştirdiği katliamlar daha yoğun olmak üzere Ermenilerin bölgede gerçekleştirdiği ve sebep olduğu fenalıklar diğer sayılarda da defalarca haberleştirilmiş ve yorumlara konu edilmiştir.

2.1.2. "Bölge Haberleri"nde Ermeniler

Albayrak'ta bölge haberlerine büyük önem verilmiş ve her sayıda Erzurum'a yakın il ve ilçeler ile Kafkasya'dan, Karadeniz'den, Azerbaycan, Karabağ ve Nahçıvan'dan haberler yayınlanmıştır. Bölge haberlerinin önemli bir kısmı Ermenileri de konu edinmiş olduğu dikkat çekicidir. Ermenilerle ilgili haberlerde eleştirel, küçümseyici, alaycı ifadeler kullanıldığı gözlenmiştir.

Bu haberlerden biri şöyledir:

"Kars'tan gelenlerden duyduğumuza göre; Ermeniler şimdi İngiliz modasına pek düşkün olmuşlar. Birçokları bıyıklarını tıraş etmekte ve İngiliz askeri elbisesini giymekte imişler. Hatta Gümrü'de bu şekil ve şemâilde bir de askerî kıt'a yapmışlar."

Gazete parantez içinde bu habere ilişkin bir yorum yapmıştır:

"(Bizim buna diyeceğimiz biraz da yüzlerini sarıya boyamalarını tavsiyeden ibarettir.)"

Bir diğer haberde ise "Ermenistan Reis-i Vükelâsı bir nutkunda; Kafkasya'da bulunan Ermeni muhacirlerinin Türkiye'ye avdetinin Ermeni ordusunun muavenetine(!) muhtaç olduğunu söylemiş." ifadeleri kullanılmış, ardından yine parantez içinde yorum yapılmıştır: "(Vilâyât-ı Şarkıyye halkımızın bu nutka cevabı şöyle olsa gerektir: Hududumuzun bu tarafına ayağını atacak her silahlı Ermeni'nin bacağı kırılacaktır.)"³⁷

Albayrak hem yurt içinden hem de yakın bölgelerdeki yabancı gazetelerden alıntılar yoluyla haberler vermeyi de gelenek haline getirmiştir. Bir seferinde yine Ermenilerle ilgili bir alıntı yapılmış, bu haberin de Ermeniler hakkında olumsuzluk bildiren bir haber olmasına dikkat edilmiştir:

"27 Haziran 1919 tarihli Tiflis'te münteşir Taşnaksaganların nâşir-i efkârı "Kafkas Sözü" nâm Ermeni gazetesinden:

1. Erivan'da salgın tifo hastalığı vardır. 25 Haziran'da (178) kişi hastalığa yakalandı."³⁸

"Tarihî bir nutuk!" başlığı ile yayınlanan bir haber ise bir Ermeni'nin Erivan'da, parlamentoda yaptığı konuşmayı aktarmaktadır. Haber, konuşmanın içine ünlemler yerleştirmek ve ardından gazetenin yorumunu eklemek biçiminde yazılmıştır:

"Taşnaksagan rüesasından Erivan Ermeni kabilesi reisi Doktor Hatisof parlamentoda (kendi meclis-i mebusanlarında) irâdeylettiği bir nutukta şu suretle beyân-ı efkâr eylemiştir:

(34) Albayrak, Sayı: 29, 21 Eylül 1919.

(35) Albayrak, Sayı: 43, 9 Teşrin-i sani 335.

(36) Albayrak, Sayı: 34, 18 Kânûn-ı evvel 335.

(37) Albayrak, Sayı: 20, 18 Ağustos 1919.

(38) Albayrak, Sayı: 20, 18 Ağustos 1919.

“Cenab-ı Hakka şükür Ermeni davası her yerde hüsn-i kabul görmektedir. Yedi vilayet Ermenistan’a verilmiş (!) ve bu iş Paris’ta takarrür eylemiş bir emr-i vâkidir. Askerlerimiz her yerde âli-cenap (!) İngiltere’nin cesur askerleri tarafından kıymetler (!) muâvenetler görmektedir. Mesele bir yerin askerimiz tarafından işgal ve anavatana ilhâkı lazım gelince, oraya derhal (!) miktar-ı kâfi İngiliz zabıt ve efradı giderek Müslümanları iğfâl ve ikna ederek ondan sonra bize ihbar-ı keyfiyet ediyorlar. Askerlerimiz İngilizlerin açtığı yolda resm-i geçit yaparak apansız en müşkil mevkilere kolayca dahil olabiliyorlar. (İzmir’e de Yunanlılar böyle kolayca dahil olmuştu!) İşte bu surettir ki (Nahçıvan), (Vedi) havlisindeki icraatımız da müntic-i muvaffakiyet olmaktadır.”

Hatisof’un müntic-i muvaffakiyet olduğunu bahselediği bu icraatın imha-yi İslam, zavallı dindaşlarımızın katliamı olduğunu mükerreren bildirmiş ve 19’uncu sayımızda da adaleti-i ilahiyenin imdada yetişerek Müslümanların Ermenilerden intikam aldıklarını müjdelemiştir. Binâenaleyh bu nutkun Ermenilerin Nahçıvan’da mağlup ve perişan olmalarından evvel İslamları katliam eylemekte oldukları zaman söylenmiş olduğu sühûletle anlaşılıyor.”³⁹

Bölge haberleri sütunlarındaki haberlerin çoğunluğu yine Ermeni katliamlarına ilişkindir. 34. sayıdaki “Kafkas Haberleri” başlığı altında Ermenilerin 17 Eylül 1919 tarihinde İğdır’ın altı kilometre doğusunda bulunan yüz hanelik Oba köyündeki Müslüman ahalinin tamamını, bu köye bir kilometre mesafedeki üç yüz hanelik Bağcı köyünün ahalisini ise kısmen katlettiği haber verilmiştir.⁴⁰

37. ve 38. sayılarda ise Ermenilerin İğdır’ın köylerinde gerçekleştirdikleri katliamların listesi yayınlanmıştır. Listelerde İğdır’ın köyleri ve bu köylerdeki erkek nüfus ile katledilen köylülerin sayısı verilmiştir. 38. sayıda Ermenilerin Aras, Kars ve Kağızman mıntıkasında gerçekleştirdikleri katliamlara

işaret edildikten sonra Ermenilerin Avrupa’ya feryatnâmeler göndererek muhafaza ve askerî muavenet edilmesini istedikleri, bu olmazsa Ermenistan cumhuriyetinin mahvolacağını ileri sürdükleri şeklinde bir yorum yayınlanmıştır. Yorumda Ermenilerin bu politikası “Usta hırsız” işi olarak gösterilmiş ve şu uyarıda bulunulmuştur: “Biz söyledik ve yine söylüyoruz. Ermeniler kan, ateş, bomba ile yeni vaziyetler ihdasına çalışmak siyasetini, siyaset-i menfûsesini terk etmedikçe başka milletlerin hukukuna, komşularının hayat-ı mukaddesatına riayete, hürmete alışmadıkça bir Ermeni hükümeti yaşatmak imkânsızdır. Tarih zulüm ve vahşetin muzafferiyetini kaydetmemiştir.”⁴¹

2.1.3. Ermeniler ve Kürtler

Albayrak gazetesinin hassasiyetle üzerinde durduğu hususlardan birisi Kürtlerin Ermenilerle olan ilişkileridir. Gazetede yayınlanan birçok haber ve yorumda Kürtlere Ermenilerin oyununa gelmemeleri, Türklerle münasebetlerini ve dostluklarını korumaları telkin edilmiştir. Gazetenin 34. sayısında “Ermenilerin Kürtlere (Kürt ağalar Hamit Bey, Ali Mirza Bey, Ahmet Hasso ve Yusuf Beye) Müracaatı” ve Kürt aşiret reislerinin bu müracaata cevabı yayınlanmıştır.

Ermeniler adına Haçetor Ağa tarafından Kürt aşiret reislerine gönderilen mektupta şu ifadeler kullanılmıştır:

“Zât-ı devletleriyle hüsn-i münâsebat meydana getirmek ve bilumum Kürtlerle hal-i sükûnette ve uhuvvette yaşamak bizim en büyük emel ve maksadımızdır. Zât-ı devletlerinize biz er geç nihayet dost ve muhib olacağız. Taraf-ı âlînzice de aynı gaye ve fikrin takip edilmekte bulunduğu kaviyen ümitvarız. Hangi esbâb ve hangi avâmil bizi ve sizleri yekdiğerimizden uzak bırakıyor. Bugün olmazsa yarın, yarın olmazsa öbür gün mu-

(39) Albayrak, Sayı: 23, 28 Ağustos 1919.

(40) Albayrak, Sayı: 34, 9 Teşrin-i evvel 335.

(41) Albayrak, Sayı: 38, 23 Teşrin-i evvel 335.

hakkak dost ve kardeş olacağız. Bu uhuvveti ve ahengi bizzat ve kendi re'yimizle husule getirsek tarafeynin her suretle müstefid ve memnun kalacağını tasavvur buyurabilirsiniz. Bizim gayet âlicenâb ve asil bildiğimiz Kürt milleti neden dolayı bizimle uzlaşma tarikini tercih edememiştir. Şu uhuvveti ve biraderliği temin ve takviye etmek üzere bendeleri senelerden beri kesbetmiş olduğum müşâhedât ve tecaribe müsteniden zât-ı devletlerine işbu tezkereyi yazmaya lüzum gördüm.”

Gazete, Kürt ağalarının bu mektuba cevabını da neşretmiştir. Kürt ağalar cevabî mektuplarında Ermenilerin ihanetlerinden, beş seneden beri fırsat buldukça İslamiyet'i ve Müslümanları mahv ve katletmeye çalıştıklarından bahsetmiş ve bunu mübah gören Ermenilerle Kürt milletinin bir araya gelemeceğini vurgulamıştır. Mektupta şu ifadeler de yer verilmiştir: “Ermenilerin on misline fâik olan Kürt milleti, Ermeni himayesine giremez ve girmesi imkânsızdır. Evet biz de kan dökülmesine taraftar değiliz. Fakat cümle-i amâliniz olan nüfus-u İslâmiyenin tenkisi yolundaki azim ve harekâtınızı var kuvvetimizle men edeceğiz. Siz Ermeniler, böyle vahşiyane İslam nüfusunu katletmekle ihraz-ı ekseriyet edemezsiniz ve böylelikle icrâ-yı hükümet de hiç edemezsiniz.” Mektubun devamında Aras nehri etrafında ve Iğdır civarındaki Kürtlerin Ermenilerle “hal-i sükûnette” yaşayabilmesinin şartları altı maddede sıralanmıştır.⁴² Gazetenin bu ve diğer sayılarında Kürtlerin Ermenilere yönelik bu tür tavır ve davranışları övücü ifadelerle anılmıştır.

Gazetenin Kürtleri Ermenilerin ihtiraslarına karşı uyaran yazılarına bir örnek 40. Sayının başyazısıdır. Doğu Anadolu Türkleri ile Kürtlerinin birbirlerinden ayrılamayacağı fikrini savunan yazıda Kürtlere yönelik uyarılarda bulunulmuş ve bir Kürdistan'dan bahsetmenin Ermeni istilasına zemin hazırlayacağı savunulmuştur:

“İstanbul'da vesairede birkaç zât ortaya bir mesele daha atmışlardır: Kürdistan

meselesi. Bu zâtlar suret-i haktan görünerek bazı vatanî perdeler arkasında pek tehlikeli ve zararlı teşebbüsler yapıyor ve üzerlerinde ecnebî tesiri de mevcut bulunuyor. Bu mesele ile herkesten ziyade alakadâr biz olduğumuzdan keyfiyeti teşrihe lüzum görüyoruz. Çünkü bugün Şarkî Anadolu'nun İslâm hakiyetinde kalması Kürt ile Türkün ittihâdı ve gayr-i kabil-i tefrik bulunmasına mütevakkıftır. Defaatle bu sütunlarda izah ettiğim vech ile esasen Şarkî Anadolu Kürtü ile Türkü o kadar karışmış, o derece girift olmuştur ki bir Kürt aynı zamanda bir Türkün dedesi, dayısı, yeğeni olduğu gibi bir Türk de Kürtün damadı, eniştesi, dayısı, yeğeni vesairedir. Bu suretle bir aile teşkil eden Kürt ile Türkü tefrike çalışmak onlara ayrı ayrı vaziyetler ihdâsını düşünmek mukaddesâta tecavüz demektir. Hususiyle bugün Kürdistan teşkilinden bahsetmek Ermeni istilasını ihzâr eylemekten başka bir mana ifade etmez. Ermeni ihtirasına karşı duran, onu bir hayale inkılâp ettiren teşkilata malik bulunan Türklerle Kürtlerin ittihâd-ı tâmmıdır. Bunu bozmak vatanı elimizle düşmanlara teslim etmektir. Binâenaleyh bu tehlikeyi birtakım mugalatalarla örtmek isteyenlere hitap ile deriz ki nâmına söz söylediğiniz Kürtlerin sizlerle bir münasebeti olmadığı gibi sizin de onlara karşı zerre kadar bir râbıta ve muhabbetiniz yoktur; zira Kürt bugün maddî ve manevî bin türlü ihtiyaç içindedir. Müstakil yaşamak için lazım gelen bütün varlıklardan, âmillerden mahrumdur ve bâ-husûs Kürt sergüzeştçi bir hayattan müte-neffirdir.”⁴³

Ermenilerin Revan'daki ve Kilikya'daki, yani Doğu Anadolu'ya daha uzak bölgelerdeki faaliyetleri de zaman zaman gazetenin ilgisine mazhar olmuştur. Bu haberlerde de Ermenilerin bir arada yaşadıkları veya yakın zamana kadar yaşamış oldukları Kürtleri kandırma, kışkırtma, kullanma ihtimalleri göz önünde bulundurularak uyarıcı bir dil ve üslup kullanılmıştır. 50. sayıda Ermenilerin

(42) Albayrak, Sayı: 34, 9 Teşrin-i evvel 335.

(43) “Şarkî Anadolu Türk'ü ile Kürt'ü Tefrik Edilemez”, Albayrak, Sayı: 40, 30 Teşrin-i evvel 335.

Revan'da ve Kilikya'da Ermenistan teşkil edeceklerini ve bu iki Ermeni hükümeti arasında Müslümanların sıkıştırılarak ezileceğini söyledikleri ifade edildikten sonra bunun hayalperestlik olduğu yazılmıştır. Bu amaçla Kürtlerle Türkleri araya nifak sokarak ayırmaya niyetlendiklerini yazan gazete Ermenilerin bu kötü emellerine kimsenin alet olmayacağını, Doğu Anadolu Kürtleri ile Türklerinin "Hilafet-i İslamiye bayrağı altında yek-vücut yaşamağa karar vermiş" olduklarını vurgulamıştır.⁴⁴

55. sayıda gazetenin "Bitlis muhabiri" M. N. "Şarkî Anadolu'nun İntizârı" başlığı ile bölgede barışın beklendiğini, zaman zaman Kürtlerin ayrılık hevesleri beslediğine ve Ermeni idaresine nefret duymadıklarına ilişkin yabancı kaynaklardan haberler yayıldığını yazmış, Osmanlı matbuatının bu hezeyanlara gereken karşılığı vermemesinin üzüntüyle karşılandığını belirtmiştir. Muhabir, "Tarihten ibret almış olan biz Kürtler, Ermeni idaresi ne demek olduğunu ve camia-i Osmaniye'den ayrılmanın Ermeni hakimiyetini temin edecek yegâne yol bulunduğunu herkesten iyi biliyor ve takdir ediyoruz." diye yazmıştır.⁴⁵

2.1.4. Bolşevik İhtilali ve Ermeni Meselesine Yansımaları

Rusya'da gerçekleşen Bolşevik ihtilalinden sonra kurulan SSCB, İngiltere ve müttefiklerini emperyalist olarak görüyor ve Anadolu'da kurtuluş mücadelesi veren Kuva-yi milliye hareketine destek veriyordu. Bolşevik ihtilalinden önce Ermenileri destekleyen, silahlandıran, Türklere karşı kışkırtan ve teşkilatlanmalarına yardım eden Ruslar, ihtilalden sonra devrimin karakteri gereği mazlum olarak gördükleri Türklere yeni bir tavır takınmışlardır.

Bu arada Ermenilerle ezeli düşman olan Azerbaycan, Bolşevik devrimini benimsemiş ve Azerbaycan Sovyet hükümetini kurarak SSCB içinde yerini almıştır. Ermeniler ise Demokratik Ermenistan Cumhuriyeti adı

altında bir devlet kurarak bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Dolayısıyla SSCB, kendi içinde yer alan Azerbaycan'ın menfaatlerini SSCB dışında olan Ermenistan'a karşı koruma ve kollamaya yönelik faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır.

Müttefik Bolşevik kıtaları Karabağ'ı tamamen işgal ederek bölgedeki Ermenilerden on bin silah toplamıştır. Bu durum Albayrak'ın sayfalarına şu şekilde yansımıştır. "Müttefik Bolşevik kıtaatının elinde bulunan Karabağ'ı kamilen işgal ettiği ve iki hafta zarfında o havalideki Ermenilerden on bin silah topladıkları ve yakında Nahçıvan'a dahi bir kuvvet sevkiyle ordumuzla birleşecekleri irtibat erkan-ı harbimiz tarafından bildirilmiştir. Bu suretle Şark ile olan alaka ve münasebetimizi kesmek için İngilizlerin Kafkasya'da tesis ettikleri en büyük mani de ortadan kalkmış demektir. Dünyada sulh ve adaletin temini için çarpışan bu iki hak ordusunun birleşmesi pek mühim bir tarih olduğu gibi yüksek emellere bizi pek ziyade yaklaştırması itibariyle de milletimiz için hayırlı bir başlangıçtır."⁴⁶

Ermenistan, SSCB'nin Ermenistan aleyhine olan faaliyetlerini Hariciye Nazırı Ağacanyan imzasıyla Moskova'ya gönderilen bir telgrafla protesto etmiş ve SSCB'ye bir ihtarda bulunmuştur. Albayrak'ın sayfalarına taşıdığı bu telgrafta, Karabağ'ın bir Ermeni toprağı olduğu ve Bolşevik Sovyet kıtaları tarafından işgal edilmesinin Ermenistan'ın istiklali prensibinin ihlal edildiği anlamına geldiği ifade edilerek, bu durumun Azerbaycan'ın emperyalistlerle Türkiye'yi birleştirme gayesine hizmet ettiği iddia edilmiştir. Söz konusu telgrafta ayrıca bu olaydan sonra Sovyet Rusya'nın Ermenistan üzerindeki saygınlığının zedeleneceği ihtarı yapılmıştır.⁴⁷

O günlerde Azerbaycan kamuoyunda, Ankara'da bulunan Büyük Millet Meclisi'nin

(44) Albayrak, Sayı: 50, 7 Kânûn-ı evvel 335.

(45) Albayrak, Sayı: 55, 25 Kânûn-ı evvel 335.

(46) Müstahberat-ı Hususiye, Albayrak, Sayı: 102, 26 Temmuz 336.

(47) Albayrak, Sayı: 102, 26 Temmuz 336.

İngilizler ile bir müttefiklik anlaşması imzalayacağı şayiisi yayılmıştır. Meclis, Albayrak sayfalarında da yayınlanan bir tezkirname ile bunu yalanlamıştır. Müştak Sıtkı da yazdığı başyazıda bu şayiayı şiddetle reddetmiş ve İngilizlerle niçin bir ittifak yapılamayacağını yakın tarihten örnekler vererek izah etmiştir. Şayanın gerçek nedeninin dost Bolşevik hükümeti ile Türklerin arasını açmak olduğunu, bunun da bir İngiliz oyunu olduğunu ifade eden Müştak Sıtkı, “Bugün Rus’un istediği ile Türk’ün istediği arasında hiç fark yok gibidir... Türk’ün kalemi de İngiliz’le bir ittifak kağıdını imzalamayacaktır.”⁴⁸ diyerek Rus’un da Türk’ün de emelinin, zulmü, emperyalizmi ortadan kaldırmak olduğunu ve İngilizlerin bu birliği bozamayacağını savunmuştur.

Albayrak’ın bu yayınlarından net olarak anlaşılıyor ki; Milli mücadeleyi yürüten kadro ve Ankara’da kurulan BMM ile Rus Bolşevik hükümeti yani SSCB arasında yazılı olmayan bir ittifak vardır. Ermeniler ile Türklerin savaşında da Ruslar Türklerden yanadır ve artık Ermenilerin Türklere karşı kıskırtılması ve teşkilatlandırılması İngilizler ve diğer İtilaf devletleri tarafından yapılmaktadır.

Salih Zeki, “Yeni İnkılap” başlıklı makalesinde Anadolu’da Milli Mücadeleyi yürütenlerin Bolşevik devrimine sahip çıkmaları ve onu benimsemeleri gerektiğini ifade ederek zulüm ve işgali ortadan kaldırmak ve Ermenilere dersini vermek için bu kadronun buna mecbur olduğunu şu ifadelerle ortaya koymuştur: “Vilayat-ı Şarkıye ile Karadeniz sahilinin bir kısmı alçaklığın en haris mümessili olan Taşnak baykuşlarına mahsus harabezar haline getirilmiş ve bu sahilin diğer kısmında ise adı unutulduğu halde tarihi faciaları hala yaşayan Pont Krallığı’nın yeniden canlandırılmasına teşebbüs olunmuştur... Binaenaleyh tahripkar istilalara karşı Türkiye mazlumlarının hukukunu ve varlığını korumak için kıyam eden inkılapçılar dahi büyük ve nurlu kommuna cereyanının bir ucundan tutmaya ... mecburdurlar.”⁴⁹

Yine Rusya’nın “müttefikimiz” olarak nitelendirildiği “Müstahberat-ı Hususiye” başlığı altında yazılan yazıda, Kızıl ordunun Breslowsk’u zaptettiğinden ve Lehistan’ın da Sovyet idaresini kabul ettiğinden övgü ile bahsedilmiş ve İngilizler ile birlikte diğer İtilaf devletlerinin dünyada yaptığı zulme, Sovyet hükümetleri eliyle son verileceği belirtilmiştir. Ayrıca “ Bunlar meyanında Fukarayı halkı kasıp kavuran Ermeni Taşnakları da güzelce tedip olunacak”⁵⁰ denilerek Ermeni zulmüne son verecek olanların da Bolşevikler olacağı iddia edilmiştir.

Albayrak, Azerbaycan Komünist Fırkası Merkezi Komitesi’nin Ermenistan Başvekiline gönderdiği bir telgrafi Azerbaycan’da yayınlanan “Yeni Dünya” gazetesinden alınılarak yayınlamıştır. Telgrafta Ermenistan Komünist Partisi mensuplarının ve Bolşevik Devrimini gerçekleştirmek için faaliyette bulunan Ermeni amele ve köylülerinin maruz kaldığı baskı zulüm ve idamlar şiddetle protesto edilmiştir. Ermeni Taşnaklarının devrimciler karşısında er geç mağlup olacakları dile getirilen telgrafta, Azerbaycan devrimcileri ile Ermenistan devrimcilerinin aynı fikirde ve birbirlerine destek oldukları belirtilerek şu ifadelerle yer verilmiştir: “Siz bütün Komünizm teşkilatını ve sonra da hükümetinize has olan alçaklıkla onların azalarını birer birer kurşuna dizmek üzere hapsedilere soktunuz. Azerbaycan Komünist Fırkası Merkezi Komitesi nezdinde bulunan Ermenistan komitesinin vekili ile Ermenistan İnkılap Komitesi’nin Bakü’de bulunan vekili Ermenistan’da bulunan yoldaşlarımıza karşı reva görülen celladca muameleden mütenefirdir.”⁵¹ Albayrak’ın bu telgrafi sayfalarına taşınmasından ve telgrafın sonuna eklediği “Biz Ermenistan vahşetinden Taşnak kafalı Ermeni komitecilerinin şenaatinden zaman zaman numuneler deliller gösterip feryat ettikçe, dünya bize dudak büküp geçmekle mukabele etti. İşte yeni bir delil ki: aynı millet kanının

(48) Albayrak, Sayı: 102, 26 Temmuz 336.

(49) Salih Zeki, “Yeni İnkılap”, Albayrak, Sayı: 104, 9 Ağustos 336.

(50) Salih Zeki, a.g.m.

(51) Albayrak, Sayı: 105, 16 Ağustos 336.

beslediği vücutlar tarafından ilan ediliyor.”⁵² şeklindeki yorumdan Bolşevik Ermeni ile Taşnak Ermeni arasında Azerbaycan’ın yaptığı ayrımı onayladığı görülmektedir.

Albayrak’ın 108. sayısında “Yoldaşların İstikbali” başlığı ile SSCB Komünist Partisine mensup Türk azaların Erzurum’a geldiği ve halk tarafından istasyonda karşılandığı haberi verilmiştir. Haberde halkın “yoldaşları” istasyonda uzun uzun beklediğinden ve sevgi gösterileri ile karşıladığından bahsedilmiş, heyette bulunan Türk ve Rus azaların konuşma metinlerine yer verilmiştir. Rus ve Türk azalar, Erzurum halkına hitaben yaptıkları konuşmalarda; Türk milletinin emperyalizme karşı verdiği mücadeleyi övmüş, Türklerin ve Rusların dışarıdaki düşmanlarla beraber içerideki düşmanlarla da mücadele ettikleri dile getirilmiş, isim zikredilmeden içerideki en büyük düşmanlardan biri olan Ermenilere karşı verilen mücadele de emperyalizme karşı verilen mücadeleden sayılmıştır. Murahhaslık katibi tarafından söylenen nutkun tercümesinde “Ruslar hakikaten Türkleri sever ve Türklerle kardeşesine yaşamak arzu ederken emperyalist entrikaları buna mani olmaktadır. Bizim hakiki dostlarımız olan ve hiss-i insaniyetle kalpleri memlu bulunan Türkler, bizi takdir ettiler ve bununla da kalmayıp biz harici düşmanlarımızdan gelen entrikaları, Lehistan, Romanya ve Ermenistan’ın alet olmaktan ibaret davalarını halletmeyi düşünürken Türkler bize dest-i vifak-ı ihvanını uzattı. Biz de hakiki ve samimi dest-i uhuvvetimizi Türk arkadaşlarımıza uzattık ve işte bunun için geldik. Yaşasın Türkiye’nin kızıl ordusu ve Türkler ve Türkiye’nin istikbalde teşkil olunacak (revolutionu) yani halk hükümeti teşkilatı.” denilerek Türk halkı ile Rus halkının emperyalizme karşı mücadelesinin komünizm bayrağı altında devam edebileceği iddia edilmiştir. Ayrıca hitabede Türk milli mücadele ordusunun da kızıl ordu olarak tavsif edilmiş olması da dikkat çekicidir.⁵³

Gazetenin 111. sayısında Avrupa’nın birçok ülkesinde cereyan eden amele, işçi,

köylü hareketlerinin haberleri verilmiş ve o ülkelerde emperyalizme karşı verilen mücadelelerden övgü ile bahsedilmiştir. “İtalya’da İnkılap dalgaları temadi etmektedir. Ameleler fabrikaların hemen kısm-ı azamını kendi idarelerine almışlardır. Kirada bulunan burjuva (zengin) evlerine de vaz-ı yed etmişlerdir...”⁵⁴

112. ve 113. sayılarda Bolşeviklerin Çar ordusu karşısında ve Rusya haricinde kazandığı zaferlere memnuniyet duyularak yer verilmiştir. 119. ve 120. sayılarda bu tür haberler “Bolşevik Haberleri” başlığı altında toplanmıştır.

116. sayıda yer alan “Yeni Fikirler Karşısında Türkiye I” başlıklı başyazıda Rusya’da gerçekleşen Bolşevik devriminin bütün dünyaya yayılma istidadında olduğundan bahsedilerek Türkiye’nin mevcut haliyle buna hazır olmadığı ifade edilmiştir. Yazıda daha önce Fransız İnkılabı’nın yaydığı fikirlerden mahrumiyetin memleketi diğer milletlerden geri bıraktığı iddia edilerek aynı hataya düşülmemesi gerektiği ileri sürülmüştür. Yazıya göre; Komünist fikirlerden ve Bolşevik devrimin dünyaya getirdiği yeniliklerden halk haberdar olmalı ama II. Meşrutiyet döneminde düşülen hataya düşülmemelidir. II. Meşrutiyet döneminde baskı rejiminden henüz kurtulmuş olan ülke, sosyal, ekonomik ve siyasi olarak meşrutiyete hazır olmadığı için birkaç maceraperestin oyuncağı olmuştur. Aynı sayıda Kars’ın zaptı haberi verilirken Ruslardan hiç bahsedilmemiş, düşman olarak sadece Taşnakların ve Ermenistan’ın adı geçmiştir.

Albayrak gazetesinde yer alan “200 hane Ermeni muhacirini yerleştirmek için yüz bin hane İslam’ı mahvetmek cinayetini irtikab eden Taşnakların bu kadar zalimane ve emperyalizm fikriyle hareket etmekte olduklarına en birinci delildir.” İfadelerinden de anlaşıldığı gibi Taşnak mezaliminin emperyalizm fikrinden doğduğu düşüncesine

(52) Albayrak, Sayı: 105, 16 Ağustos 336.

(53) Albayrak, Sayı: 108, 8 Eylül 336.

(54) Albayrak, Sayı: 111, 27 Eylül 336.

sıkça yer verilmiştir.⁵⁵ 120. sayıda Ermenistan ile yapılan barış anlaşmasına yer verilmiş, 121. ve 122. sayılarda da anlaşmanın metni yayınlanmıştır. Fakat Ermenistan'ın da sonunda Bolşevik devrimini benimsemesi ve ülkede Komünist partinin idareyi ele alması yani "emperyalizm" ile işbirliğinden vazgeçmesi, Albayrak gazetesinin çok sevindiği bir durum olmamıştır. 122. sayıda Ermenistan'ın Bolşevik idaresine geçişi, "Hariç Haberler" başlığı altında yer alan haberler arasında çok kısa olarak şu şekilde verilmiştir: "Ermenistan kabinesi sükut ederek Bolşeviklik ilan edilmiş ve Bolşevik kabine, mevki-i iktidara gelmiştir."

Sonuç

Ermeniler, yıllarca Osmanlı tebaası olarak yaşadıkları, ekonomik hayat içinde önemli meslek ve sanat dallarının kurucuları olarak saygın bir konumda buldukları, siyasi hayatta da çok önemli devlet görevleri üstlendikleri ve Osmanlı Devleti içinde yaşayan gayri Müslimler arasında "millet-i sadıka" olarak nitelendirildikleri halde Osmanlı devletini oluşturan unsurlar içinde neden en çok Ermeniler ile sorunlarımız var ve neden hep gündemde? Bu soru ayrı bir çalışma konusudur. Fakat bu makale, bu sorunun cevabı ile ilgili ipuçlarını barındırmaktadır. Dolayısıyla bu soruya cevap arayanlara da ışık tutacaktır.

Ermenilerle Milli Mücadele yıllarındaki ilişkiler ve Ermenilerin bu yıllarda yaptıkları zulüm ve katliamlar bağlamında ele alınan Albayrak gazetesinin ikinci dönemi (1919-1921) yayınlarında yer alan haber, yorum ve diğer yazılardan (mektup, şiir, iktibas) aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

1. Ermenilerin yaptıkları zulüm ve katliamlar Albayrak'ın söz konusu tarihlerde en çok üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur.

2. Ermenilerin Müslüman ahaliye yönelik zulümleri, öldürme biçimleri, kullan-

dıkları silahlar ve diğer işkence yöntemleri de yazılara dahil edilmek suretiyle ayrıntılı olarak verilmiştir.

3. Ermenilerin Erzurum ve çevresindeki il, ilçe, köy ve kasabalarda gerçekleştirdikleri zulümler, gazetenin muhabirleri tarafından genellikle mağdur ve mazlumlar ya da onların yakınlarıyla görüşülerek haberleştirilmiştir. Gazete, ayrıca Ermenilerin Azerbaycan bölgesinde yaptığı zulümlere Azerbaycan gazetelerinden yaptığı alıntılarla yer vermiştir.

4. Ayrıca Anadolu Ajansı ve İstanbul gazetelerinde yer alan Ermeni zulmü ile ilgili haberler de gazetede yer almıştır.

5. Gazetede zulüm ve katliamları dışında Ermenilerle ilgili yer alan siyasi haberlerde özellikle alaycı ve küçümseyici bir dil kullanılmıştır.

6. Kürtlerin Ermenilerin oyunlarına gelerek Türklerden ayrılma ihtimali gazetenin en fazla hassasiyet gösterdiği hususlardan biri olmuştur; bu konu ile ilgili başyazılar yazılmış, bu yazı ve haberlerde Ermenilerin özellikle İslam düşmanı olduklarına vurgu yapılmıştır.

7. Taşnaklarla aynı düşünmeyen veya Taşnak çeteleri içinde yer alıp daha sonra pişman olmuş bazı Ermenilerin yazdıkları mektuplara ve bu itiraflardan hareketle yazılmış haber ve yorumlar da Ermeni gazetelerinden iktibas yoluyla yayınlanmıştır.

8. Gazetede, Bolşeviklerin Rusya içinde ve dışında elde ettiği başarılarından övgü ile bahsedilmiştir. Gazeteye göre, İtilaf devletleri -özellikle İngiltere- dünyada mazlum halkları ezen emperyalist devletlerdir. Bu anlamda Anadolu'da zulüm ve katliamlar yapan Ermeniler de bu emperyalistlerdendir. Zaten onlar tarafından desteklenmekte ve maşa olarak kullanılmaktadır. Bunlar ile başa çıkabilmek ve mazlumu, işçiyi, köylüyü bu emperyalistlerden kurtarmak, yani Ermeni zulmüne son

(55) Albayrak, Sayı: 118, 15 Teşrin-i sani 336.

vermek de Komünist devrimin güçlenmesiyle mümkündür. Bu yönüyle bakıldığında gazetenin Bolşevik propagandası yaptığı söylenebilir.

Kaynakça

Akşin, S. (1992). İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Albayrak, Sayı: 53.

Albayrak, Sayı: 118, 15 Teşrin-i sani 336.

Albayrak, Sayı: 20, 18 Ağustos 1919.

Albayrak, Sayı: 20, 18 Ağustos 1919.

Albayrak, Sayı: 23, 28 Ağustos 1919.

Albayrak, Sayı: 29, 21 Eylül 1919.

Albayrak, Sayı: 34, 18 Kânûn-ı evvel 335.

Albayrak, Sayı: 34, 9 Teşrin-i evvel 335.

Albayrak, Sayı: 34, 9 Teşrin-i evvel 335.

Albayrak, Sayı: 38, 23 Teşrin-i evvel 335.

Albayrak, Sayı: 43, 9 Teşrin-i sâni 335.

Albayrak, Sayı: 50, 7 Kânûn-ı evvel 335.

Albayrak, Sayı: 55, 25 Kânûn-ı evvel 335.

Albayrak, Sayı: 6, 22 Nisan 1919.

16 Alyanak, K. (1999). Erzurum'da Basın, Erzurum: Milletın Sesi Matbaası.

Arıg, A.S. (2009). "Osmanlı Eğitim Sisteminin Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşuna Etkisi", Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 1 içinde (Yayına Haz. Metin Hülâgü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.

Aslan, Y. (2012). (Genel Koordinatör ve Editör), "Yüce Yurt'tan Yükselen Ses: Albayrak 1919-1921, Tıpkı Basım ve Yeni Türk Alfabetiyle", Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını.

Baydar, M. Ç. "Albayrak Matbaa ve Gazetesi: 1913-1921", <http://www.tyb.org.tr/yazarlarimiz/m-cetin-baydar/1052-albayrak-matbaa-ve-gazetes-1913-1921.html>.

Dedeyev, B. (2009) "19. Yüzyıl Ermeni Milliyetçiliğinin Yapılanmasında Rusya'nın Rolü", Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 1 içinde (Yayına Haz. Metin Hülâgü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.

Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 15 Birinci Kânun 1944, Sayı: 4-5.

Gündoğdu, Ö. "Ermenilerin Hakkımızda Reva Gördükleri Fecî Zulümler Tahkikatından Tehcirden Evvel", Albayrak, Sayı: 6, 22 Nisan 1919.

http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleyman_Necati_G%C3%BCneri

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/sorun/Ayastefanos>.

<http://www.tyb.org.tr/yazarlarimiz/m-cetin-baydar/1052-albayrak-matbaa-ve-gazetes-1913-1921.html>.

Hülâgü, M. M. (2009). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Çerçevesinde Türkiye", Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 3 içinde (Yayına Haz. Metin Hülâgü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını, ss. 93-142.

Kocabaşoğlu, U. (1989). Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İstanbul: Arba Yayınları.

Mazıcı, N. (2005). ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu. İstanbul: Pozitif.

McCarthy, J. (Ekim 2002). Atatürk Üniversitesi 2002-2003 öğretim yılı açılış dersi (basılmamış konuşma metni). Erzurum.

"Muhit Haberleri", Albayrak, Sayı: 6, 22 Nisan 1919.

Ölmez, A. (2009). "Rusya İle Eçmiyazın Katoğosluğu'nun İlişkilerinin Osmanlı Ermenilerine Etkileri", Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 1 içinde (Yayına Haz. Metin Hülâgü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.

Özdemir, H. vd., (2005). Ermeniler: Sürgün ve Göç, Ankara: TTK Yayını.

Öztuna, Y. (1998). Osmanlı Devleti Tarihi I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Salih Zeki, "Yeni İnkılap", Albayrak, Sayı: 104, 9 Ağustos 336.

Şahin, Enis (2007). "Rus İşgali Sırasında Erzurum ve Çevresinde Ermenilerle İlgili Meydana Gelen Gelişmelerin Batı Basınındaki Yansımaları (1916)". E. Dayı (Ed.) II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu: 21-22 Haziran 2007 Erzurum: Bildiriler (s. 55-78). Erzurum: AÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

"Şarkî Anadolu Türk'ü ile Kürt'ü Tefrik Edilemez", Albayrak, Sayı: 40, 30 Teşrin-i evvel 335.

Yetişgin, M. (2009). "Ermeni Meselesi ve İngilizlerin Ermeni Politikası", Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 3 içinde (Yayına Haz. Metin Hülâgü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.

Zürcher, E. J. (1995). Modern Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim.